

Európába. Vagyis a Boszporusz és a Dardanellák lezárását vállaló velencei és genovai flotta ezúttal is csődöt mondott, akárcsak a segítségét ígérő bizánci császár, III. Paleolog János. Mi több, a genovaiak bárkáikkal a szultán átkelését segítették abban a tudatban, hogy birodalmának területén számukra továbbra is biztosítva lesz a szabad kereskedelem. November 6-án a hágókon és a hegyszorosokban megjelentek a II. Murád seregének előőrsei, s ez azt is jelentette, hogy a hadjárat dél felé nem folytatható. A keresztény had csak keletnek, Várna felé tudott vonulni. 50-55 000 fős hadseregével a szultán is arra tartott. November 10-én itt került sor a döntő csatára.

A súlyos vereséget szenvedett keresztény sereg mintegy ötezer halottat veszített, köztük számos magas egyházi és világi méltóságot betöltő magyar főurat. Olejnik nagy figyelmet szentel a lengyel hősi halottaknak: többek között a Tarnowski-fivéreket, Spytko Jarosławskit, a lembergi sztarosztát, a Galambócnál 1428-ban elesett híres lengyel lovag, Zawisza Czarny egyik fiát és Dresław Włostowskit, a kameński sztarosztát gyászolhaták a Lengyel Királyságban. Az oszmán-török hadsereg vesztesége is nagy volt, állítólag húszezer fő. Olyannyira, hogy egy török krónika szerint a szultán megjegyezte: „ilyen áron nem szívesen nyerne még egy csatát”.

A lengyel történész kiemeli, hogy a lelkes, de meggondolatlan ifjú királyt felelősség terheli a vereséért. Csekély kíséretével éppen akkor indított rohamot a janicsár-centrum ellen Hunyadinak a balszárnyon aratott sikerén fellelkesedve, amikor a magyar vezér lovasságát rendezte, hogy koncentrált támadásával a janicsárokat szétverve a döntést kicsikarja.

Karol Olejnik könyvének utolsó fejezetcíme egyben a jelzett téma összefoglalása is: *A Várnai Ulászló halálát követő legenda*. Legendája a szomorú végű lengyel–magyar királynak (és a második lengyel–magyar perszonáluniónak) elsősorban a balkáni népek körében támadt, de beleivódott a lengyel irodalomba is. A szultán a foglyoktól szerzett bizonyosságot arról, hogy a lándzsára tűzött fej valóban Ulászló királyé...

Szenzációként az utóbbi negyedszázadban történelmi esszék születtek arról, hogy Ulászló nem halt meg Várnánál, hanem portugál lovagként egy hegyomlás áldozata lett. Ebből következően Petőfi Szibériában bolyongó árnya áttetszik Ulászló királyén, akinek barguzini sírja Portugáliában található. Mintha a hegyomlás által okozott halál szebb volna a csatatérinél...

Kovács István

LAURENT JALABERT

CHARLES V DE LORRAINE OU LA QUÊTE DE L'ÉTAT (1643–1690)

(Metz, Éditions des Paraiges, 2017. 580 o. ISBN 9782375-350546)

Lotaringiai V. Károly herceg személye szorosan összefonódik a kora újkori magyar történelem történetével, elsősorban Buda visszavétele (1686) és a Magyar Királyság török hódoltság alóli visszavívásában játszott császári fővezéri szerepe miatt. A budai Várnegyedben számos felirat, emlékhely őrzi a nevét és Benczúr Gyula híres millenniumi történelmi festményén (*Budavár visszavétele*, 1896) pedig magyar történelmi hősként ábrázolja a művész. Ugyanakkor e neves történelmi személyiség életének beható kuta-

tása sokáig a magyar és egyetemes történetírás régi adóssága maradt. Ennek elsősorban az volt az oka, hogy korának több hasonló európai történelmi egyéniségéhez, Károly herceg a nemzeti történetírások mostohagyermekévé vált. Noha a neves lotaringiai hercegi címet viselte, soha nem uralkodott saját hazájában, s ezért a „hercegség nélküli herceg”-nek is nevezték. Emiatt még a hiteles életrajzhoz szükséges történeti források teljes körű feldolgozása sem történt meg egészen az utóbbi időkig. Paul Wentzke 1943-ban és Hans Urbanski 1983-ban megjelent biográfiái óta gyakorlatilag a legutóbbi évekig nem jelent meg tudományos életrajzi munka e fontos, ám vitatott jelentőségű történelmi személyről.¹ 2017-ben szinte egy időben két egymást kiegészítő tudományos publikáció is megjelent, amelyek segítségével számos új információ látott napvilágot V. Lotaringiai Károly életével kapcsolatban. Az első kötet – amelyet most az olvasó szíves figyelmébe szeretnék ajánlani – Laurent Jalabert *Charles V de Lorraine ou la quête de l'État (1643–1690)* című munkája volt, amely a nehéz sorsú lotaringiai herceg öröksége visszaszerzéséért folytatott küzdelmein keresztül mutatja be az életét.²

Laurent Jalabert fiatal lotaringiai történész, aki már több évtizede elmélyült kutatásokat végzett a Német-római Szent Birodalom kora újkori történetével kapcsolatban, kétségkívül egyike a téma legjobb franciaországi szakértőinek. Számára a lotaringiai történelem kutatása nem egyfajta helytörténeti, vagy regionális történeti dimenziókban jelentett kihívást, hanem széles európai perspektívákból kiindulva a nemzetközi kapcsolatok története, a vallási együttélés kutatása és korszerű hadtörténet irányába vezette el a szerző kutatásait. Laurent Jalabert új könyve – amely nagyjából megegyezik a 2016-ban megvédett habilitációs disszertációja szövegével – egészen új szempontok alapján vizsgálja V. Lotaringiai Károly herceg életét és tevékenységét. A mű nem a herceg számtalan hadjárata eseményeibe belebonyolódva mutatja be a nagyszabású hadvezért, hanem egy félresiklott pályájú uralkodó politikai és diplomáciai törekvéseit igyekszik felvázolni. A szerzőnek a kutatásaihoz jelentős mennyiségű forrást sikerült feldolgoznia. A Lotaringiai Károlyra vonatkozó kéziratok hagyatékok különböző európai levéltárakban őrzik. A források legtekintélyesebb része a bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchivban (Lothringisches Hausarchiv), illetve a Kriegsarchivban (főként az Alte Feldakten, Türkenkrieg 1683–1688 és Hofkriegsrat gyűjteményekben) található. A szerző abban a szerencsés helyzetben volt, hogy e fontos bécsi forrásanyag másolatait a nagyobb lotaringiai levéltárakban is tanulmányozhatta. Ezen kívül rendelkezésére állt a forrásanyag másik fontos része is, amely ma Franciaországban található. A lotaringiai hercegség levéltára a Francia Külügyminisztérium levéltárában (Correspondance Politique Lorraine, Mémoires et Documents Lorraine) kutatható. Szintén itt találhatóak a fontosabb politikai és hadi eseményeket francia szempontból bemutató fontos források is (Correspondance Politique Allemagne, Autriche, Bavière, France, Lorraine, Turquie stb.). A témára vonatkozólag

¹ Hans Urbanski: Karl von Lothringen: Österreichs Türken sieger. Amalthea-Verlag, Wien, 1983.; Paul Wentzke: Feldherr des Kaisers: Leben und Taten Herzog Karls V. von Lothringen. Leipzig, 1943.

² A másik kötet pedig e sorok szerzőjének forráskiadása volt, amely a herceg magyarországi hadjáratainak irodalmi értékű krónikája segítségével rekonstruálta a hadvezér életrajzát. Lásd: Journal des campagnes de Charles de Lorraine. Szerk. Tóth Ferenc. (Bibliothèque de l'étude de l'Europe centrale N° 20.) Honoré Champion, Paris, 2017. Lásd ehhez Polgár Balázs recenzióját. Polgár Balázs: Ferenc Tóth: Journal des campagnes du duc Charles V de Lorraine (Lotaringiai V. Károly herceg hadjáratainak naplója.) Paris, 2017. *Had történelmi Közlemények*, 132. (2018) 2. sz. 468–471. o.

szintén gazdag levéltári forrásgyűjteménnyel rendelkezik a francia nemzeti könyvtár kéziratára (Bibliothèque Nationale de France, section des manuscrits). A francia központi levéltári forrásokat még kiegészítik a Lotaringiában található kéziratgyűjtemények, amelyek közül a legfontosabbakat az Archives départementales de Meurthe-et-Moselle, a Musée Lorrain, a Bibliothèque Municipale de Nancy és a Bibliothèque Municipale de Metz intézményekben őrzik. E gazdag forrásanyagban található információkat a szerzőnek szerencsés módon sikerült ötvözni e nemrég megjelent érdekes munkában.

A könyv bevezetőjében a szerző röviden összefoglalja a téma historiográfiai előzményeit, kutatásai célkitűzéseit, forrásait és módszereit. Itt kiemeli, hogy a herceg hadjáratainak bemutatása helyett elsősorban azokat a törekvéseket szeretné ismertetni, amelyek révén a hercegségeitől megfosztott uralkodó ilyekezett azokat visszaszerezni és fontos európai tényezővé válni.

Az első fejezetet alkotó általános történeti bevezetőben igyekszik a szerző felvázolni a bonyolult korabeli lotaringiai viszonyokat. Amint ismeretes, a XVII. század Lotaringia történetében zűrzavarok és az uralkodói hatalom látványos gyengülésének időszaka volt. E balszerencsés évszázad 1624-ben egy örökösödési válsággal kezdődött, amikor II. Henrik Lotaringia és Bar hercege fiú utód nélkül hunyt el. Halála előtt nem sokkal leányát, Nicole-t annak unokatestvéréhez, Vaudémont Károlyhoz adta feleségül, aki így az utódja lett. Ugyanekkor a helyzetet bonyolította II. René herceg előkerült testamentuma, amely szerint a hercegi korona csak férfiágon volt örökölhető. Ennek következtében a jogos örökös Vaudémont Ferenc, Károly apja lett, aki azonnal lemondott fia javára, így ettől fogva egyedül kezdett uralkodni IV. Károly néven. A herceg veszekedő és kiszámíthatatlan természete, valamint a császárhoz fűződő szoros kapcsolata hamar kiváltotta a francia király haragját, aki csapataival 1633-ban megszállta Lotaringiát. IV. Károly ekkor lemondott a hercegi címről testvére javára és a harmincéves háború alatt császári szolgálatban harcolt. 1641-ben – Saint-Germain-en-Laye-i béke következtében – sikerült visszaszerezni a birtokait, azzal a feltétellel, hogy elfogadja a francia király protektorátusát és lemond a császárral való szövetségről. Nem sokkal később újra harcba szállt Franciaország ellen, amely egészen a háború végéig tartott. Később, a Fronde időszaka alatt ismét háborút indított és 1652-ben már majdnem Párizst fenyegette a csapataival. A Fronde bukása után letartóztatták és a toledói Alcazarban őrizték, ahonnan csak 1659-ben szabadult, de a birtokait csak az 1661-es vincennes-i békével szerezte vissza. Háborúzó természete miatt XIV. Lajos később, 1670-ben ismét elfoglalta a hercegséget, amely egészen a ryswicki békéig (1697) francia kézen maradt. IV. Károly 1675-ben bekövetkezett halálakor a hercegi titulust unokaöccse, Lotaringiai Károly-Lipót-Miklós-Sixtus örökölte, aki V. Károly néven vált ismertté.

A második és harmadik fejezetben kerül sor a herceg ifjú éveinek bemutatására. Lotaringiai V. Károly Nicolas-François de Vaudémont és Claude de Lorraine gyermeke volt. Szülei 1634-ben Itáliába, majd onnan Bécsbe menekültek. Mivel Lotaringia ekkor francia megszállás alatt állt, a fiatal Károly a bécsi udvarban nevelkedett, ahol I. Lipót egy későbbi uralkodóhoz méltó neveltetésben részesítette. Ezt követően apjával a párizsi udvarba távozott, és néhány évet ott töltöttek. Nem sokkal halála előtt, IV. Károly herceg egy szerződést kötött XIV. Lajos királlyal – az 1662. február 6-i úgynevezett montmartre-i szerződést –, amelyben a területeit a francia királynak adta át haláláig megőrizve névleg a hercegi címet. Megharagudva a nagybátyjára és a francia királyra, Lotaringiai

Károly másnap elhagyta Párizst és néhány birtokai megszerzésére irányuló meghiúsult kísérlet után a császár szolgálatába állt. Az éppen akkor kirobbanó új török háború (1663–1664) nagyszerű lehetőséget nyújtott az akkor huszonegy éves herceg számára, hogy őseihez méltó módon megmutathassa harci képességeit a hitetlenek elleni küzdelemben. Így vett részt az ifjú herceg például a híres szentgotthárdi csatában (1664. augusztus 1.). Az már a következő fejezetből derül ki, hogy a montmartre-i szerződés milyen reakciókat váltott ki a lotaringiai nemesség körében, amely jelentős számban lépett a kisémmizett herceg szolgálatába. E fordulópont utáni európai diplomáciai események igen érzékletesen és jól dokumentált módon logikusan mutatják be, hogy hogyan sodródott a herceg pályája egyre erősebben és visszafordíthatatlanul a császár szolgálata irányába.

Az ötödik fejezet összefoglaló képet nyújt a fiatal herceg azon próbálkozásairól, amelyek révén igyekezett európai uralkodói címet szerezni. Először a két lengyel királyválasztáson való megmérettetéséről esik szó. A szerző elsősorban a témával kapcsolatos óriási francia nyelvű levéltári anyagot és a gazdag német és francia nyelvű szakirodalmat használta fel ehhez. Talán itt a lengyel történészek munkáit is szívesen látta volna az olvasó. Ezt követően ismerkedhetünk meg a lotaringiai örökösödés rendkívül szerteágazó és bonyolult problémáival, amelyek az európai nagyhatalmak szinte valamennyi korabeli konfliktusában előtérbe kerültek. Végül is a francia seregek hollandiai háborúban aratott győzelmei és IV. Károly herceg szerencsétlen politikája következtében utódjának a hercegségek elfogadható módon való öröklésére irányuló esélyei minimálisra csökkentek. A hatodik fejezet egyik fontos érdemének tekinthetjük Lotaringia és a Német-római Szent Birodalom összetett kapcsolatrendszerét megvilágító elemzést, amelyek révén sokkal jobban meg lehet érteni az európai nemzetközi kapcsolatokat V. Károly herceg „trónra lépésének” idején. A franciák által elfoglalt Lotaringiát érintő nemzetközi tárgyalások leírása jóval részletesebb információkat nyújt e kérdésről, mint az e témáról írt korábbi monográfiák. A háborús események e témakörbe ágyazva való bemutatása szintén segíti e komplex kérdéskör megértését. Jól látható ezek alapján, hogy a hollandiai háború során a franciák sikerét hozó hadműveletek alakulása hogyan hatott a tárgyalások menetére, amelyek során a lotaringiai kérdés egy idő után egyszerűen a békekötést nehezítő „akadályá” változott. A szerző szintén jól ábrázolja azt a folyamatot, amely révén a herceg véglegesen a Habsburg Monarchia mellé sorakozott fel XIV. Lajos ellenében. Ennek egyik igen fontos stádiumaként értelmezhető a császár nővérével, Eleonóra-Máriával, a lengyel király özvegyével kötött házassága és a tiroli kormányzói cím elnyerése, amelyeket a következő fejezet tárgyal részletesebben.

Amint ezt már korábban megjegyeztem, V. Lotaringiai Károly korábbi életrajzaival ellentétben ebben a munkában a hadvezéri tevékenységét mellékesen tárgyalja a szerző. A kötet fő témájára fókuszálva és az ezirányú kutatások iránti tiszteletből a szerző nem foglalkozik részletesen a herceg közép-európai hadjáratainak történetével. Ugyanakkor érdekes új források alapján mutat rá például az ifjú herceg szentgotthárdi tűzkeresztségének kevésbé ismert részleteire. Az 1680-as évek hadjáratainak vázlatos bemutatása során is számos újonnan felfedezett forrás alapján a magyar kutatók számára is élvezetes olvasmányt nyújt, amelyben legfeljebb a személy- és helyneveink pontatlan helyesírásának szépséghibáit róhatnánk fel az anyanyelvünket nem beszélő szerzőnek. A neves hadvezér portréját a kortársak véleményén keresztül – néha azokkal vitatkozva – és számos levéltári forrás segítségével mutatja be. Ez az elemzés talán a könyv egyik legérde-

kesebb, leginkább gondolatébresztő részének is tekinthető. Ezt legfeljebb egy-két továbbival lehetne kiegészíteni. Például érdemes lett volna kicsit részletesebben bemutatni Raimondo Montecuccoli katonai gondolkodásának hatását a hercegre, akit nemcsak legjobb tanítványának és utódjának tartott a nagy itáliai hadvezér, hanem a legértékesebb kézíratait is a rendelkezésére bocsátotta. A kötet utolsó fejezetében a herceg emlékezet-történeti hagyatékáról esik szó. A herceg emléke a kereszténység hőseként élt tovább és ezzel óriási hatással volt a dinasztíája európai elismertetésére, amelynek a gyümölcsei a pfälzi háborút lezáró ryswicki békével (1697) érnek majd be, és ekkor kerül majd sor a herceg fiának, Lipótnak a lotaringiai hercegi trónra való visszahelyezésére. A különféle irodalmi, történeti, művészeti ábrázolások mellett olyan történelmi emlékhelyek kialakulásának is tanúi lehetünk, mint például a Nancy-ban található Notre-Dame de Bonsecours templom, amelynek magyar vonatkozásaira már e sorok szerzője is felhívta a figyelmet. Itt jegyeznék meg, hogy e kötet maga is részévé vált e gazdag emlékeztörténeti hagyaték, hiszen az impresszum alapján azt is megtudhatjuk, hogy éppen 2017. szeptember 12-én, vagyis Bécs második török ostroma felmentésének évfordulóján jelent meg. Összegzésül megállapítható, hogy e remek munka – az apróbb hibái és hiányosságai ellenére – kiválóan alkalmas arra, hogy az V. Lotaringiai Károly herceg életével és tevékenységével foglalkozó magyar és közép-európai történészek kutatásait kiegészítve segítsen újra felfedezni e fontos európai jelentőségű történelmi személyiséget.

Tóth Ferenc

MÁSZÁROS KÁLMÁN – SERES ISTVÁN – TÖRÖK PÉTER

A FEJEDELEM SZOLGÁLATÁBAN

Életrajzi és családtörténeti tanulmányok a Rákóczi-korból

*(Szerk. Kovács Eleonóra – Mészáros Kálmán. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2018. 220 o.
ISBN 978-615-5858-00-0)*

Mészáros Kálmán és kollégáinak tanulmánykötete a szerzők Rákóczi-szabadságharc-hoz kapcsolódó, a tematikát tekintve elsősorban a mozgalom katonai középvezetőinek pályafutásához, életrajzához kötődő, a közelmúltban megjelent, újragondolt, kiegészített, javított írásait tartalmazza, melyekkel a vajai múzeumigazgató, Molnár Sándor munkássága előtt tisztelgnek. Kovács Ágnes készített hozzá ajánlást, melyben rámutat a kötet olvashatósságára, arra, hogy nincsenek lezárt kérdések az intenzíven kutatott történeti korszakokban sem, a szándékra, hogy a szerzőket többek között a nemzeti közösségtudat megőrzéséhez való hozzájárulás motiválta, miközben átüt munkáikon az elv és a módszer: a szigorú forráskritika megóvja a történelmet a személyiségeket heroizáló nézetektől. Ezzel a nagyon okos és sommás megfogalmazással in medias res a kötet egyik legfőbb tanulságánál vagyunk. A könyv több tanulmánya foglalkozik ugyanis a Rákóczi-szabadságharc kutatásának minduntalan kiütőköző speciális problémájával: a tudományos kutatást is át- meg átszövő Rákóczi-kultusz nehéz örökségével. – A kötet ugyanakkor nemcsak életrajzi gyűjtemény, illetve életrajzi adatokat közreadó munka, melynek alaptónusát mégiscsak a hadtörténeti vonatkozások adják meg, hanem rendhagyó módon